

UDK: 006:061.1:59.069.029
Biblid 1451-3188, 12 (2013)
Год XII, бр. 43–44, стр. 276–294
Изворни научни рад

Ана БАТРИЋЕВИЋ¹

СТАНДАРДИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОБЛАСТИ ЧУВАЊА ДИВЉИХ ЖИВОТИЊА У ЗООЛОШКИМ ВРТОВИМА

ABSTRACT

Respecting fundamental standards of keeping and taking care of wild animals in zoos is significant from the aspect of animal welfare in general, as well as in the context of conservation and improvement of biological diversity, especially of some particularly endangered species of wild fauna. European Union arranged this issue in 1999, in the form of a special Directive, which prescribes minimal requirements for the functioning of zoos, the process of issuing and revoking of license for their work, conditions and modalities of their supervision, as well as the steps that member states are supposed to take in order to improve the state in this field. Although it has not yet obtained the status of the European Union Member State, the Republic of Serbia has been mentioned several times in the reports of European Association of Zoos and Aquaria. Besides, some animal protection organizations have been trying to draw public's attention to certain problems regarding the functioning of these institutions in our country. That is the reason why being familiar with and implementing this Directive, in spite of the fact that it is not obligatory for our country, may significantly contribute to the harmonization with European criteria in this field. Having that in mind, the author briefly presents the contents of the European Council Directive on Keeping of Wild Animals in Zoos and compares it with corresponding normative framework in the Republic of Serbia. The author also attempts to identify the most serious problems that exist in our country when it comes to protecting welfare of wild animals in zoos, as well as to suggest ways to solve them in accordance with European standards.

Key words: Zoos, wild animals, animal welfare, biological diversity, European Union.

¹ Др Ана Батрићевић, истраживач – сарадник, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд. Електронска адреса аутора: a.batricevic@yahoo.com.

1) УВОД

Мишљења стручњака о оправданости постојања зоолошких вртова су подељена. Док их једни називају „затворима пуним беде“, други истичу корист коју представљају за спречавање изумирања дивљих животињских врста кроз програме њиховог размножавања у заточеништву. Као аргумент у прилог отварању и опстанку зоолошких вртова наводи се и њихов допринос едукацији, првенствено деце и младих, и омогућавање људима непосредног визуелног упознавања са појединим животињским врстама, што под другим околностима не би било изводљиво. Нажалост, савремена истраживања показала су да је држање животиња у скученом простору, без адекватне физичке стимулације и друштва јединки исте врсте, узрок њиховог абнормалног и деструктивног понашања.² Како би се ови негативни ефекти свели на најмању могућу меру, неопходно је да приликом држања животиња у зоолошком врту буду испуњени макар минимални услови у погледу њихове добробити. Добробит животиња представља изузетно комплексан појам, који се најчешће одређује као обезбеђивање услова у којима животиња може да остварује своје физиолошке и друге потребе својствене врсти, као што су: исхрана и напајање, простор за смештај, физичка, психичка и термичка удобност, сигурност, испољавање основних облика понашања, социјални контакт са животињама исте врсте и одсуство непријатних искустава као што су бол, патња, страх, стрес, болести и повреде.³ Добробит животиња процењује се на основу њиховог понашања, физиолошког и психичког стања, као неких од начина реаговања животиња на третман и услове којима су подвргнуте.⁴ Као основни параметри за евалуацију добробити животиња, који се могу примењивати и у односу на оне које бораве у зоолошким вртovima, служе такозваних пет слобода (*five freedoms*), које су формулисане у Брамбеловом извештају (*Brambell Report*) из 1965. године.⁵ То су: 1) слобода

² Милан Пауновић, *Права животиња – савремени међународни стандарди*, Правни факултет Универзитета у Београду, Буро Салај АД, Београд, 2004, стр. 41.

³ Члан 5. став 1. тачка 4, Закон о добробити животиња, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 41/2009.

⁴ Michael Mendl, Assessment of Animal Welfare, у: Mark Bekoff (ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1998, pp. 57–58.

⁵ Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems, Chairman: Professor F. W. Rogers Brambell, F.R.S, Presented to Parliament by the Secretary of State for Scotland and the Minister of Agriculture, Fisheries and Food by Command of Her Majesty, December, 1965, London Her Majesty's Stationery Office, Cmnd. 2836, reprinted 1967, Интернет, http://www.nhk.nl/downloads/1965_rapport_commissie_brambell.pdf, 03/12/2012.

од жеђи и глади, која се остварује сталним приступом свежој храни и води у довољним количинама и одговарајућег квалитета; 2) слобода од неудобности, која се остварује кроз обезбеђивање адекватног окружења, склоништа и удобног простора за одмор; 3) слобода од бола, повреде или болести, која се остварује кроз правовремену превенцију и дијагнозу болести и третман оболелих животиња; 4) слобода испољавања природног понашања уз довољно простора, уз одговарајући смештај и у друштву јединки исте врсте; и 5) слобода од страха и стреса, која се остварује одржавањем услова којима се избегава ментална патња животиње.⁶

С обзиром на околност да зоолошки вртови постоје широм земаља чланица Европске уније, као и на чињеницу да им се и даље признаје научни, образовни, забавни, туристички и привредни значај, а имајући у виду неопходност очувања добробити животиња и биолошке разноврсности, и ова материја регулисана је одговарајућим одредбама комунитарног права. У питању је Директива Савета министара Европске уније 1999/22/EC о чувању дивљих животиња у зоолошким вртovima у земљама чланицама, која је усвојена 29. марта 1999. године.⁷ Усвајање једне такве Директиве од стране Европске уније логична је последица њене заинтересованости за регулисање области од значаја за заштиту животне средине, испољене још од самог њеног оснивања. Тако је еколошко право Европске уније садржано и у примарним и у секундарним изворима комунитарног права. Од примарних извора за еколошкоправна питања највећи значај има Уговор о оснивању Европске заједнице, којим су утврђени циљеви, надлежности органа, као и поступак доношења прописа у овој области, и то пре свега зато што се њиме утврђују основна еколошка начела, важна и за Европски суд правде, који на основу њих попуњава правне празнине.⁸

Од секундарних извора, у овој области посебан значај имају уредбе (*regulations*) и директиве (*directives*). Уредбе спадају у директно применљиве секундарне изворе комунитарног права, што значи да њихова имплементација

⁶ Милан Пауновић, *Права животиња – савремени међународни стандарди*, op.cit., стр. 75–76; Farm Animal Welfare Council – FAWC), Интернет, <http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>, 03/12/2012.

⁷ Council Directive 1999/22/EC of 29th March 1999 Relating to the Keeping of Wild Animals in Zoos, *Official Journal of European Communities*, No. L 94/24, 09.04.1999, Интернет, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:094:0024:0026:EN:PDF>, 25/03/2013.

⁸ Александра Чавошки, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 24–25.

не захтева доношење националних прописа.⁹ Упркос томе, број уредби посвећених регулисању заштите животне средине није велики. Оне се у овој области третирају као изузетне мере којима се прибегава само у случају неопходности јединствене примене еколошких прописа. Правило је да се уредбама углавном утврђују административни и финансијски поступци и органи. Главни разлог због којег законодавац у овој области радије и чешће прибегава директивама него уредбама, што је учинио управо и у домену регулисања добробити животиња у зоолошким вртovima, произлази из саме правне природе ових правних аката, али и из особености еколошкоправне материје. Наиме, директива се сматра много погоднијом за регулисање еколошкоправне материје због тога што су државе чланице везане циљем који треба постићи, али им се оставља слобода избора форме и врсте правног акта којим ће обезбедити имплементацију те директиве. Уколико би еколошкоправна питања увек била решавана у форми уредби, многе државе чланице уопште не би биле у стању да примењују прописе, како због недовољних финансијских средстава, тако и због нижих еколошких стандарда.¹⁰ Међу секундарним изворима посвећеним заштити животне средине, налазе се и они који су посвећени заштити животиња, како домаћих тако и дивљих. Заштита дивљих животиња у Европској унији односи се како на оне које бораве у свом природном станишту тако и на оне које се налазе у заточеништву, где спадају и зоолошки вртови.¹¹

II) САДРЖИНА ДИРЕКТИВЕ О ЧУВАЊУ ДИВЉИХ ЖИВОТИЊА У ЗООЛОШКИМ ВРТОВИМА

Мотиви за усвајање и сврха Директиве

Директива Савета министара Европске уније 1999/22/EC о чувању дивљих животиња у зоолошким вртovima у земљама чланицама усвојена је 29. марта 1999. године. То је учињено у складу са Оснивачким уговором Европске уније, а посебно његовим чланом 130s (1), а на предлог Комисије

⁹ Више о појму и врстама извора такозваних секундарних извора комунитарног права видети у: Александра Чавошки, *Правни и политички поредак Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 153–159; Стеван Лилић, Мирјана Дреновак, *Еколошко право*, Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010, стр. 116–117.

¹⁰ Александра Чавошки, *Основи еколошког права Европске уније*, op.cit., стр. 26–27.

¹¹ Ана Батрићевић, „Заштита добробити животиња у праву Европске уније“, *Европско законодавство*, год. 11, бр. 39–40/2012, стр. 309–336.

као и на основу мишљења Економског и социјалног комитета.¹² Иако претходно усвојена Уредба Савета министара Европске уније *EEC* 338/97 од 9.12.1996. године о заштити врста дивље флоре и фауне регулисањем њиховог промета, садржи одређене одредбе од значаја за добробит држања и чувања дивљих животиња, тек је Директивом из 1999. године ова материја уређена на целовит начин.¹³ Наиме, поменута Уредба само прописује обавезу подношења доказа о доступности одговарајућих просторија за смештај, као и за старање о живим примерцима великог броја биљних и животињских врста пре него што се допусти њихово уношење у неку од земаља чланица Европске уније и Уредба забрањује јавно приказивање у комерцијалне сврхе примерака оних биљних и животињских врста које су набројане у њеном Анексу А, осим ако се то чини ради образовања, истраживања или узгајања. Због тога је усвајање Директиве из 1999. године било неопходно како би се обезбедила доследна имплементација постојећег и будућег законодавства Европске уније из области очувања дивље фауне и осигурало да зоолошки вртови на адекватан начин испуњавају своју значајну улогу у очувању врста, али и јавног образовања и научног истраживања. На тај начин обезбеђене су заједничке полазне основе за национална законодавства држава чланица Европске уније из те области и постављени једнообразни стандарди за: лиценцирање, спровођење инспекцијског надзора, чување животиња, обучавање особља и едукацију посетилаца у зоолошким вртovima. Као један од разлога за усвајање Директиве истиче се и чињеница да је Европска унија, као једна од организација које су приступиле Конвенцији о биолошкој разноврсности, дужна да и помоћу зоолошких вртова широм својих земаља чланица допринесе конзервацији биодиверзитета у складу са обавезом усвајања мера за *ex situ* очување врста, која је том Конвенцијом прописана.¹⁴ Иначе, *ex situ* активности на очувању генетичких ресурса животиња подразумева њихово гајење изван система где су животиње

¹² Title XVI "Environment", Article 130s (1), Treaty on European Union (Maastricht Treaty), *Official Journal* C 191, 29 July 1992, Интернет, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>, 25/03/2013.

¹³ Council Regulation (EC) No 338/97 of 9 December 1996 on the Protection of Species of Wild Fauna and Flora by Regulating Trade Therein, *Official Journal of European Community*, No. L 61, 3.3.1997, p. 1, Интернет, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1997R0338:20080411:EN:PDF>, 25/03/2013.

¹⁴ Article 9, Convention on Biological Diversity, adopted in Rio de Janeiro, 5th June 1992, *United Nations Treaty Series*, vol. 1760, p. 79, Интернет, <http://www.cbd.int/convention/text/default.shtml>, 25/03/2013.

настале. Оне се могу спроводити *in vivo*, у шта спада и гајење живих животиња у зоолошким вртovima, парковима природе, музејима и истраживачким институтима, и *in vivo*, односно посредством криоконзервације ембриона, сперматозоида, оплођених јајних ћелија, ДНК, соматских ћелија и другог биолошког материјала који може бити искоришћен за реконструисање животиње.¹⁵ Према Конвенцији о биолошкој разноврсности, Европска унија је дужна да, пре свега у циљу допуне такозваних *in situ* мера: 1) усвоји *ex situ* мере, пре свега у земљи порекла одређених врста, 2) установи и одржава капацитете за *ex situ* очување и истраживање биљака, животиња и микроорганизама, пожељно у земљи порекла генетичких ресурса, 3) усвоји мере за опоравак и ревитализацију угрожених врста и њихово поновно увођење у природно станиште, 4) регулише и управља сакупљењем биолошких ресурса из природних станишта ради *ex situ* очувања, како се не би угрозили екосистеми и *in situ* популације врста, осим када се захтевају специјалне привремене *ex situ* мере, и 5) сарађује у обезбеђивању финансијске и друге подршке за *ex situ* очување и утврђивању и одржавању услова *ex situ* очувања у земљама у развоју. Управо се зоолошки вртови појављују као један од модалитета очувања и унапређења стања и бројности појединих дивљих животињских врста изван њихових природних станишта, те поштовање стандарда добробити животиња које бораве у њима представља и једну од међународних обавеза Европске уније.¹⁶ У складу са тим је и наглашено да је сврха Директиве да се заштити дивља фауна, као и да се очува биолошка разноврсност усвајањем од стране држава чланица одговарајућих мера које би регулисале лиценцирање зоолошких вртова као и спровођење инспекцијског надзора над њиховим радом. Тиме се настоји оснажити улога коју зоолошки вртови имају у очувању биолошке разноврсности. У преамбули Директиве из 1999. године истакнуто је и да су поједине европске организације које се баве овом проблематиком објавиле приручнике и упутства за чување и смештај животиња у зоолошким вртovima, те да би такви документи такође могли допринети усвајању и развоју националних стандарда из ове области. Једна од тих организација јесте и Европска асоцијација зоолошких вртова и акваријума (*European Association of Zoos and Aquaria*), основана 1992. године, у коју је учлањено

¹⁵ „Стратегија биолошке разноврсности Републике Србије за период од 2011. до 2018. године“, *Службени гласник РС*, бр. 13/2011.

¹⁶ Видети: Интернет, http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII8&chapter=27&lang=en# EndDec, 25/03/2013.

345 институција из укупно 41 земље.¹⁷ Њен задатак састоји се превасходно у омогућавању и олакшавању сарадње између зоолошких вртова и акваријума на тлу Европе и то у областима едукације, истраживања и очувања животињских врста, и то кроз различите активности, почевши од усвајања поменутих приручника, преко писања извештаја о раду појединих зоолошких вртова, па све до вршења утицаја приликом усвајања релевантних извора комунитарног права. Обезбеђујући да зоолошки вртови и акваријуми који су у њу учлањени постигну и одржавају стандарде старања о животињама и њиховог узгајања, ова организација доприноси остваривању глобалног очувања биолошке разноврсности.¹⁸ Као најзначајнији документи усвојени под окриљем ове организације могу се издвојити: 1) Минимални стандарди за смештај и старање о животињама и зоолошким вртovima (*EAZA Minimum Standards for the Accommodation and Care of Animals in Zoos and Aquaria*),¹⁹ 2) Етички кодекс (*EAZA Code of Ethics*),²⁰ 3) Стратегија истраживања потенцијала зоолошких вртова и акваријума (*The EAZA Research Strategy – Developing the Research Potential of Zoos and Aquaria*),²¹ и 4) Кодекс Праксе (*EAZA Code of Practice*).²² Недавно је ова организација упутила и позив државама чланицама да „обезбеде највише могуће стандарде у европским зоолошким вртovima и акваријумима“, инсистирајући на томе да се спроведе независна научна процена стања и услова који у њима владају.²³ У сваком случају, треба нагласити да ови документи нису правно обавезујући, те да могу послужити само као допуна Директиве, односно као смернице за њену што потпунију имплементацију. Дакле, без постојања директиве, наведени документи сами за себе не би били

¹⁷ European Association of Zoos and Aquaria, Интернет, www.eaza.net, 21/03/2013.

¹⁸ Видети: Интернет, <http://www.eaza.net/about/Pages/Introduction.aspx>, 21/03/2013.

¹⁹ EAZA Minimum Standards for the Accommodation and Care of Animals in Zoos and Aquaria, European Association of Zoos and Aquaria, 2008, Интернет, http://www.eaza.net/about/Documents/Standards_2008.pdf, 25/03/2013.

²⁰ EAZA Code of Ethics, European Association of Zoos and Aquaria, 2009, Интернет, http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Code_of_Ethics_2009.pdf, 25/03/2013.

²¹ EAZA Research Strategy, Amsterdam: EAZA Executive Office, Интернет, http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Research_Strategy_2008.pdf, 25/03/2013.

²² EAZA Code of Practice, Интернет, <http://www.eaza.net/about/Documents/Code%20of%20Practice.pdf>, 25/03/2013.

²³ Animals in Europe, No, 23/2011, Eurogroup for Animals, 2011, p. 2, Интернет, http://eurogroupforanimals.org/files/publications/downloads/Animals_in_Europe_-_issue_n%C2%B023_-_final.pdf, 17/02/2012.

довољно јако јемство да ће се стандарди добробити животиња у зоолошким вртovima у пуној мери остваривати, чиме би био отворен простор да различита неправилна, недоследна и незаконита поступања у тој сфери практично остану несанкционисана.

Минимални стандарди за зоолошке вртове

За потребе Директиве, зоолошки врт је дефинисан као свака трајна поставка где се дивље врсте животиња држе у циљу јавног приказивања у периоду од седам или више дана у току године. Појам зоолошког врта не обухвата циркусе, продавнице кућних љубимаца и поставке које су државе чланице изузеле од примене Директиве на основу тога што у њима није јавно изложен значајнији број животиња или врста. Међутим, у тексту Директиве посебно је подвучено да се прављењем таквих изузетака не сме ни на који начин угрожавати остваривање циљева Директиве (члан 2). У Директиви су таксативно набројане мере конзервације чију примену државе чланице Европске уније морају обезбедити у својим зоолошким вртovima (члан 3). У питању су следеће мере: 1) учествовање у истраживањима којима се увећавају користи за поједине врсте, као и у обукама за стицање знања и вештина из области очувања дивље фауне; 2) учествовање у размени информација у вези са очувањем врста и, уколико је то изводљиво, узгајање појединих врста у заточеништву и репопулација, односно њихово враћање у њихова природна станишта; 3) унапређење квалитета едукације и подизања свести јавности о очувању биодиверзитета, посебно путем ширења информација о врстама које су изложене у зоолошким вртovima и о њиховим природним стаништима; 4) смештај животиња у условима намењеним да задовоље биолошке и конзервационе захтеве појединачних врста, *inter alia*, тако што ће се омогућити да простор у коме су животиње смештене буде обогаћен на специфичан начин, али и путем одржавања високог стандарда у погледу старања о животињама са развијеним програмом превентивне и куративне ветеринарске неге и адекватне исхране; 5) спречавање да животиње побегну из зоолошког врта, како би се избегле могуће еколошке претње за угрожене врсте и спречио унос штетних организама и других штеточина из спољног света; и 6) вођење евиденције о врстама које се налазе у зоолошком врту.

Лиценцирање и надзор над радом зоолошких вртова

Поред примене набројаних мера, чији је циљ да обезбеде минималне стандарде добробити животиња у зоолошким вртovima, државе чланице се

обавезују и да усвоје мере за лиценцирање и спровођење инспекцијског надзора над радом постојећих и новостворених зоолошких вртова. У том смислу, прописано је да сваки зоолошки врт мора у року од четири године од ступања на снагу Директиве прибавити дозволу (лиценцу) за рад, а да у случају новостворених зоолошких вртова, лиценца мора бити прибављена пре њиховог званичног отварања за посетиоце. Пре одобравања, одбијања, продужења периода важења или значајнијих измена дозволе, мора се спровести инспекцијски надзор од стране надлежних органа државе чланице како би се одредило да ли су испуњени услови за поседовање лиценце. Уколико би се утврдило да зоолошки врт није лиценциран за рад у складу са одредбама Директиве, или уколико би се испоставило да он не испуњава услове из лиценце, надлежни орган га мора обавезати да поступи у складу са одговарајућим захтевима, како би се осигурало да су услови из лиценце испуњени. У случају да спорни зоолошки врт те захтеве не испуни у периоду одређеном од стране надлежног органа, који не сме бити дужи од две године, надлежни орган ће оповргнути или изменити лиценцу и затворити зоолошки врт или његов део на који се захтеви односе (члан 4). Ако би дошло до затварања зоолошког врта или његовог дела, надлежни државни орган је дужан да обезбеди да се животиње третирају и смештају под условима које држава чланица сматра одговарајућим и који су усклађени са сврхом и одредбама Директиве (члан 6). Ипак, Директива допушта и одређене изузетке од правила која се односе на поседовање лиценце. Тако је допуштено да се одступи од захтева за прибављање лиценце уколико држава чланица може доказати пред Комисијом да се циљеви Директиве и захтеви које она поставља у погледу стандарда држања и чувања животиња испуњавају и континуирано одржавају помоћу већ постојећих и средстава система регулисања рада и регистрације зоолошких вртова у тој земљи. Такав систем могао би, између осталог, садржати и одредбе у вези са инспекцијом и затварањем зоолошких вртова који одговарају онима који су постављени и у самој Директиви (члан 5).

Имплементација Директиве у пракси

Када је у питању практична примена Директиве, треба нагласити и то да она овлашћује и обавезује државе чланице да саме одреде органе који ће бити надлежни за њену имплементацију (члан 7). Такође, државама чланицама се налаже да у свом националном законодавству пропишу казне које би се могле изрећи у случају кршења прописа усвојених у складу са Директивом. При

томе је наглашено да запрећене казне морају бити ефективне, сразмерне и такве да одвраћају од кршења одредби Директиве у будућности (члан 8). Као крајњи рок до којег се државе чланице обавезују да усвоје законе, као и подзаконске акте (уредбе и друге „административне“ прописе) неопходне за усклађивање са Директивом и да о томе обавесте Комисију, одређен је 9. април 2002. године. Мере које државе чланице усвоје, морају садржати одредбе у којима се позива на Директиву, односно на стандарде који су у њој постављени. Уколико се у одредбама конкретних правних аката не позива на Директиву, онда приликом њиховог званичног објављивања мора бити назначено да су они усвојени са циљем обезбеђења њене имплементације. Међутим, одлучивање о конкретној форми, то јест начину на који ће се у релевантним прописима позивати на Директиву препуштено је државама чланицама (члан 9).

III) НОРМАТИВНИ ОКВИРИ ЗА ЗАШТИТУ ДИВЉИХ ЖИВОТИЊА У ЗООЛОШКИМ ВРТОВИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

У Републици Србији, законски оквир којим се обезбеђује прекршајноправна и кривичноправна заштита животиња уопште, укључујући ту и дивље животиње које се држе и чувају у зоолошким вртovima, чине Закон о добробити животиња,²⁴ који је на снази од 2009. године, и Кривични законик, који је на снази од 2006. године.²⁵ Поред тога, и наша земља је ратификовала Конвенцију о биолошкој разноврсности, те је и по том основу обавезна да одржава стандарде добробити животиња у зоолошким вртovima и то у склопу примене мера за *ex situ* конзервацију врста дивље фауне које су Конвенцијом прописане.²⁶

Закон о добробити животиња Републике Србије из 2009. године одређује појам дивље животиње, зоолошког врта, поставља основне стандарде добробити животиња које се држе и чувају у зоолошким вртovima и прописује санкције – новчане казне за њихово кршење. Према овом закону, дивљом животињом се сматра свака животиња чија врста, односно раса није настала под утицајем човека као последица укрштања,

²⁴ Закон о добробити животиња, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 41/2009.

²⁵ Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009 и 121/2012.

²⁶ Члан 9, Закон о потврђивању Конвенције о биолошкој разноврсности, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 11/2001.

односно селекције или узгојних активности (члан 5. став 1. тачка 8). Иако се Закон не примењује на дивље животиње које се налазе у свом природном станишту, будући да је та област регулисана прописима о ловству и рибарству, његове одредбе важе у односу на оне дивље животиње које бораве у заточеништву, где спадају и дивље животиње у зоолошким вртovima.²⁷ Зоолошки врт Закон одређује као привредни субјект који држи и репродукује домаће и дивље животиње ради приказивања јавности и у сврху биолошког образовања човека, као и ради истраживања у циљу очувања угрожених врста (члан 5. став 1. тачка 17). Посебан одељак Закона посвећен је управо заштити добробити животиња у зоолошком врту, а његове одредбе сходно се примењују и на прихватилишта, односно одгајалишта за дивље животиње. Најпре су набројане дужности власника зоолошког врта, односно мини зоолошког врта, у складу са којима је он у обавези да обезбеди: 1) простор и опрему за држање и репродукцију животиња у заточеништву који одговарају потребама сваке животињске врсте; 2) одговарајуће просторије за изолацију животиња, односно карантин; 3) заштиту животиња од посетилаца и посетилаца од животиња; 4) спровођење сталне здравствене заштите; 5) храну и воду у складу са потребама сваке животињске врсте; 6) вођење евиденције о свакој јединки, као и о свим продатим, размењеним или поклоњеним животињама; 7) програм одржавања збирке са листом врста и плановима збрињавања евентуалног потомства; 8) финансијска средства неопходна за трајни рад; и 9) план збрињавања животиња у случају његовог затварања или елементарних непогода. Прописивање детаљнијих услова за рад зоолошких вртова препуштено је надлежним министарствима. О томе да ли власник наведене обавезе испуњава или не, такође одлучује надлежни министар решењем, које је коначно и против кога се може покренути управни спор (члан 71). Квалификације лица која руководе зоолошким вртом и која су запослена у њему, такође су прописане Законом. Тако, лице које је одговорно за послове заштите добробити животиња у зоолошком врту, мора имати завршене дипломске академске студије – мастер у области ветеринарских наука (доктор ветеринарске медицине) или биолошких наука (дипломирани биолог – мастер), односно завршене основне судије у трајању од најмање пет година у области ветеринарских наука или најмање четири године у области биолошких наука, док лица која се брину о животињама морају бити обучена за добробит животиња у складу са посебним програмом прописаним од стране надлежног

²⁷ Стеван Лилић, Мирјана Дреновак, *op. cit.*, стр. 244.

министарства (члан 72). Када је у питању промет дивљих животиња које су под посебним режимом заштите у складу са домаћим и међународним прописима, предвиђено је да се он може вршити једино између зоолошких вртова, прихватилишта и одгајалишта за дивље животиње, и то уз сагласност надлежних министарстава (члан 73). Надзор над радом зоолошких вртова поверен је ветеринарском инспектору, који у вршењу својих послова (члан 78), између осталог, има дужност и овлашћење да нареди отклањање неправилности у раду зоолошких вртова, прихватилишта и одгајалишта за дивље животиње у одређеном року, односно забрани њихов рад ако недостаци у вези са радом зоолошких вртова, прихватилишта и одгајалишта за дивље животиње нису отклоњени у прописаном року (члан 79. став 1. тачка 10). Држање и узгајање животиња у зоолошком врту или мини зоолошком врту без испуњавања Законом прописаних услова представља прекршај, који је забрањен новчаном казном од 100.000 до 1.000.000 динара за правно лице (члан 82. став 1. тачке 80. и 81), односно од 10.000 до 50.000 динара за одговорно лице у правном лицу (члан 82. став 2). Међутим, драстичним, грубим и намерним кршењем основних стандарда добробити животиња које бораве у зоолошком врту, могу се остварити и обележја бића кривичног дела убијања и злостављања животиња из члана 269. Кривичног законика Републике Србије, које је систематизовано у оквиру његовог двадесет и четвртог поглавља, посвећеног кривичним делима против животне средине.²⁸ Основни облик овог кривичног дела чини лице које кршећи прописе убије, повреди, мучи или на други начин злоставља животињу и за њега су прописане алтернативно новчана казна и казна затвора до једне године (члан 269. став 1). Први тежи облик, до кога нарочито може доћи у случају кршења стандарда добробити животиња у зоолошким вртovima, постоји уколико је услед извршење основног облика дела дошло до убијања, мучења или повређивања већег броја животиња, или је дело учињено у односу на животињу која припада посебно заштићеним животињским врстама. Овај облик забрањен је алтернативно новчаном казном или затвором до три године (члан 269. став 2).²⁹ Најтежи облик кривичног дела убијања и злостављања животиња односи се на инкриминисање борби између животиња и активности које су са њима

²⁸ Драган Јовашевић, *Систем еколошких деликата – еколошко казнено право*, Правни факултет Универзитета у Нишу – Центар за публикације, Ниш, 2009, стр. 280.

²⁹ Ана Батрићевић, „Домети и имплементација Закона о добробити животиња у правном систему Републике Србије“, *Правна ријеч*, вол. 7, бр. 23/2010, стр. 353–365.

повезане (члан 269. став 3), те није у толикој мери релевантан за ову проблематику. Заштитни објект овог кривичног дела није сасвим јасно одређен. Иако поглавље у оквиру којег је оно смештено сугерише да је у питању животна средина, чини се да се њиме ипак штите опстанак, добробит и здравље животиња. Објект радње је животиња, у овом случају, дивља животиња која се налази у зоолошком врту. Радња извршења овог дела одређена је алтернативно и обухвата: убијање, повређивање, мучење или злостављање животиње на неки други начин. Она може бити остварена како активно, односно чињењем (ударањем, тровањем, излагањем животиње претераној топлоти, хладноћи или дејству електричне струје или штетних хемикалија, итд.), тако и пасивно, односно нечињењем (недавањем животињи хране и воде или непружањем адекватне неге). За постојање дела, захтева се да је радња предузета противно важећим прописима, дакле, да је противправна. Иако не треба искључити могућност да обележја бића овог кривичног дела буду испуњена активним радњама, већа је вероватноћа да ће у случају животиња у зоолошком врту ово кривично дело бити остварено нечињењем – пропуштањем лица која су дужна да се старају о животињама да то чине. Учиница кривичног дела убијања и злостављања животиња може бити свако лице.³⁰ У случају убијања или злостављања животиња у зоолошким вртovima, то ће по правилу бити лице које је задужено за старање о њима, али у таквој ситуацији у улози учиниоца могао би да се појави и посетилац. Када је у питању облик кривиче учиниоца, потребно је да се ради о умишљају, који мора обухватати свест о томе да се предузимањем радње крше одговарајући прописи.³¹

IV) (НЕ)УСКЛАЂЕНОСТ ЗООЛОШКИХ ВРТОВА У СРБИЈИ СА СТАНДАРДИМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Квалитет обављања делатности појединих зоолошких вртова у Републици Србији као и питање усклађености услова у њима са европским стандардима добробити дивљих животиња у заточеништву често су били предмет дискусија, како у медијима и лаичкој јавности, тако и између стручњака из области ветеринарске медицине и представника невладиних

³⁰ Љубиша Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, Београд, 2006, стр. 696.

³¹ Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 615.

организација које се баве заштитом животиња.³² Тако је, на пример, Европска асоцијација зоолошких вртова и акваријума у два наврата, 2007. и 2008. године, указала на одређене недостатке који су уочени у раду Зоолошког врта града Београда. Извештај ове организације за 2007. годину сачињен је након што је она неколико пута од стране анонимних лица и локалних невладиних организација обавештена о проблемима везаним за рад тог зоолошког врта. У њему је истакнуто да површина којом врт располаже није довољно велика, те да би повећање простора представљало одлучујући фактор за унапређење квалитета смештаја животиња. Такође је скренута пажња и на одређене финансијске потешкоће са којима се врт суочавао, а које су, саме по себи, довољна препрека за потпуну имплементацију међународних стандарда у његовом функционисању. Ипак, у том извештају истакнута је спремност запослених и руководства да сарађују са међународним експертима из те области у циљу побољшања постојећег стања.³³ У свом извештају о раду Зоолошког врта града Београда за 2008. годину, Европска асоцијација зоолошких вртова и акваријума такође је упутила одређене сугестије у циљу поправљања затечених услова и предложила предузимање низа акција и мера у врту. Неке од њих су: побољшање у тумачењу и систему знакова у врту, развој ширег образовног и информационог програма за посетиоце о очувању аутохтоних врста (чиме се остварују циљеви *ex situ* заштите), промене у поступцима храњења, пракси храњења и, уопште, исхране животиња, као и такозване *play food*, односно забавне хране за животиње, реновирање појединих објеката и редекорисање оградањених простора. Осим тога, наведено је и да врт треба да започне рад на побољшању збирке животиња. Постојећа збирка животиња окарактерисана је као превелика, са преобимном репродукцијом и без јасног плана врста. Смањење популације предложено је у циљу фокусирања на вредне и занимљиве врсте, затим, ради смањења трошкова за храну и управљање, смањења болести и стварања више простора за тренутни број јединки.³⁴

³² Видети: Интернет, <http://orca.rs/divlje-zivotinje>, 26/03/2013.

³³ Извештај ЕАЗА о раду Зоолошког врта града Београда за 2007. годину, Интернет, <http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=63&Itemid=,21/03/2013>.

³⁴ Извештај ЕАЗА о раду Зоолошког врта града Београда за 2008. годину, Интернет, <http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=66&Itemid=,21/03/2013>.

V) ЗАКЉУЧАК

Без обзира на аргументе *pro et contra* задржавања постојећих и оснивања нових зоолошких вртова у савременим биоцентрично оријентисаним друштвима, њихово функционисање широм света, па и у земљама чланицама Европске уније, и даље представља реалност. Оно се правда чињеницом да зоолошки вртови доносе вишеструку корист заједници, будући да обављају веома важне функције у сфери науке, истраживања, образовања, забаве и туризма. Такође, зоолошки вртови доприносе очувању и унапређењу биолошке разноврсности путем конзервације појединих врста дивље фауне изван места њиховог природног станишта. Коначно, не треба занемарити ни околност да у појединим местима зоолошки вртови могу представљати и драгоцен извор прихода од посетилаца, што је нарочито важно за локално становништво. Са друге стране, није ни могуће ни хумано затворити очи пред научно потврђеним сазнањима о негативним психофизичким последицама које у односу на дивље животиње производи континуирани боравак у ограниченом простору, ван њиховог природног станишта и без друштва јединки исте врсте. Управо је због тога изузетно важно да у зоолошким вртovima буду испуњени сви стандарди заштите и добробити животиња, а првенствено такозваних пет слобода, не би ли се депривације којима су изложене дивље животиње у заточеништву, свеле на најмању могућу меру. Како је од самог свог оснивања посвећивала приличну пажњу еколошкоправној проблематици, Европска унија је и ову област регулисала још 1999. године посебним секундарним извором права – Директивом посвећеном стандардима чувања дивљих животиња у зоолошким вртovima. Ова Директива прописује минималне стандарде и основне мере које државе чланице треба да примењују у раду зоолошких вртова, поступак издавања и одузимања дозволе за рад тих установа, и сугерише какве би санкције за њихово непоштовање државе чланице требало да пропишу у својим националним законодавствима. Она представља битну правну гарантију поштовања добробити животиња у зоолошким вртovima, али је, с обзиром на природу директиве као секундарног извора комунитарног права, њена конкретна имплементација ипак у знатној мери препуштена вољи законодавца држава чланица. Како је од њеног усвајања прошло више од једне деценије, те су државе имале довољно времена да стање у својим зоолошким вртovima ускладе са њеним захтевима, можда би ипак требало размотрити и могућност да се поједина питања из области рада зоолошких вртова регулишу и извором комунитарног права који би

био имплементиран директно, без „посредовања“ националног законодавца. Тиме би се осигурала једнообразност када су у питању стандарди добробити животиња у зоолошким вртovima, а отворио би се и простор за вршење интензивнијег притиска на државе чланице да испуњавају постојеће и стреме ка вишим критеријумима за квалитет рада тих установа. Иако Република Србија још нема статус државе чланице Европске уније, надлежни органи у нашој земљи, као што су правосудни органи, али и ветеринарски инспектори, представници удружења грађана која се баве заштитом животиња, као и појединци који се у свом свакодневном раду сусрећу са овом проблематиком, требало би да буду упознати са садржином те директиве. Упркос томе што за нашу земљу није правно обавезна, она садржи веома применљиве и корисне смернице и начела којих зоолошки вртови и лица која су у њима запослена треба да се придржавају у обављању своје делатности. Треба нагласити да одредбе Закона о добробити животиња као и Кривичног законика чине прихватљив нормативни оквир за заштиту добробити животиња, укључујући ту и дивље животиње које се држе у зоолошким вртovima, али да њихова доследна, ефикасна и адекватна практична примена захтева и познавање европских стандарда из те области. Поред тога, потребно је спроводити и константан, ненајављен и детаљан мониторинг рада зоолошких вртова и то не само од стране ветеринарских инспектора, већ и од стране експертских представника како домаћих тако и међународних невладиних организација које се баве заштитом животиња. Када су у питању проблеми са којима се зоолошки вртови у нашој земљи суочавају у свом раду, треба нагласити да се они у првом реду свode на препреке материјалне, односно финансијске природе, као и на недостатак просторних капацитета. Ипак, важно је да на њиховој страни постоји жеља за унапређењем постојећег стања, као и спремност на сарадњу са релевантним међународним организацијама попут Европске асоцијације зоолошких вртова и акваријума. Осим улагања финансијских ресурса у њихово реновирање, проширење и унапређење квалитета исхране животиња, требало би, посебно у контексту међународне сарадње, инсистирати и на константној размени искустава са зоолошким вртovima из других земаља, стицању нових знања и перманентној додатној едукацији запослених како у земљи тако и у иностранству. На крају, нема сумње да би побољшању стања у тој области допринело и интензивније информисање јавности о значају очувања биолошке разноврсности, угрожености појединих врста дивље фауне, битној улози коју те врсте имају у очувању равнотеже у природи, драстичним последицама њиховог нестајања итд. У том смислу, можда би

путем медија, образовног система, невладиних организација које се баве заштитом животиња и различитих јавних дискусија, семинара, трибина и сличних манифестација, требало потенцирати научни значај зоолошких вртова, наспрам туристичког и забавног који се углавном, сасвим неоправдано, стављају у први план.

VI) ИЗВОРИ

1. Animals in Europe, 23/2011, Eurogroup for Animals, 2011, p. 2, Интернет, http://eurogroupforanimals.org/files/publications/downloads/Animals_in_Europe_issue_n%C2%B023_-_final.pdf.
2. Батрићевић, Ана, „Домети и имплементација Закона о добробити животиња у правном систему Републике Србије“, *Правна ријеч*, вол. 7, бр. 23/2010.
3. Батрићевић, Ана, „Заштита добробити животиња у праву Европске уније“, *Европско законодавство*, год. 11, бр. 39–40/2012.
4. Convention on Biological Diversity, adopted in Rio de Janeiro, 5th June 1992, United Nations Treaty Series, vol. 1760, p. 79, Интернет, <http://www.cbd.int/convention/text/default.shtml>.
5. Council Directive 1999/22/EC of 29th March 1999 Relating to the Keeping of wild animals in zoos, *Official Journal of European Communities*, No. L 94/24, 09.04.1999, Интернет, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:094:0024:0026:EN:PDF>.
6. Council Regulation (EC) No 338/97 of 9 December 1996 on the Protection of Species of Wild Fauna and Flora by Regulating Trade Therein, *Official Journal of European Community*, No. L 61, 03.03.1997, Интернет, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1997R0338:20080411:EN:PDF>.
7. EAZA Code of Ethics, European Association of Zoos and Aquaria, 2009, Интернет, http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Code_of_Ethics_2009.pdf.
8. EAZA Code of Practice, Интернет, <http://www.eaza.net/about/Documents/Code%20of%20Practice.pdf>.
9. EAZA Minimum Standards for the Accommodation and Care of Animals in Zoos and Aquaria, European Association of Zoos and Aquaria, 2008, Интернет, http://www.eaza.net/about/Documents/Standards_2008.pdf.
10. EAZA Research Strategy, Amsterdam: EAZA Executive Office, Интернет, http://www.eaza.net/about/Documents/EAZA_Research_Strategy_2008.pdf.
11. EconWelfare Project, Интернет, www.econwelfare.eu.
12. Eurogroup for Animals, Интернет, www.eurogroupforanimals.org.
13. European Association of Zoos and Aquaria, Интернет, www.eaza.net.
14. European Commission, Интернет, www.ec.europa.eu.

15. European Union, Интернет, www.europa.eu.
16. Извештај ЕАЗА о раду Зоолошког врта града Београда за 2007. годину, Интернет, <http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=63&Itemid=>.
17. Извештај ЕАЗА о раду Зоолошког врта града Београда за 2008. годину, Интернет, <http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=66&Itemid=>.
18. Јовашевић, Драган, *Систем еколошких деликата – еколошко казнено право*, Правни факултет Универзитета у Нишу – Центар за публикације, Ниш, 2009.
19. Кривични законик РС, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009 и 121/2012.
20. Лазаревић, Љубиша, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, Београд, 2006.
21. Лилић, Стеван, Дреновак, Мирјана, *Еколошко право*, Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010.
22. Mendl, Michael, Assessment of Animal Welfare, у: Mark Bekoff (ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1998.
23. Организација за поштовање и бригу о животињама ORCA, Интернет, www.orca.rs.
24. Пауновић, Милан, *Права животиња – савремени међународни стандарди*, Правни факултет Универзитета у Београду, Буро Салај АД, Београд, 2004.
25. Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems, Chairman: Professor F. W. Rogers Brambell, F.R.S., Presented to Parliament by the Secretary of State for Scotland and the Minister of Agriculture, Fisheries and Food by Command of Her Majesty, December, 1965, London, Her Majesty's Stationery Office, Cmnd. 2836, reprinted 1967, Интернет, http://www.nhk.nl/downloads/1965_rapport_commissie_brambell.pdf.
26. Стојановић, Зоран, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2006.
27. Стратегија биолошке разноврсности Републике Србије за период од 2011. до 2018. године, *Службени гласник РС*, бр. 13/2011
28. Чавошки, Александра, *Основи еколошког права Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион, Службени гласник, Београд, 2007.
29. Чавошки, Александра, *Правни и политички поредак Европске уније*, Правни факултет Универзитета Унион, Службени гласник, Београд, 2006.

30. Treaty on European Union (Maastricht Treaty), *Official Journal* C 191, 29 July 1992, Интернет, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>.
31. Закон о добробити животиња, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 41/2009.
32. Закон о потврђивању Конвенције о биолошкој разноврсности, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 11/2001.
33. Зоолошки врт града Београда, Интернет, www.beozovrt.izlog.org.